TIJDSCHRIFT VOOR ANTIEKE CULTUUR

HERMENEUS

UIT DE INHOUD

Julianus de Afvallige
Facta et Ficta

Aesopus in Japan
Een zeventiende-eeuwse best-seller?

65e Jaargang nr. 3 - juli 1993

TIJDSCHRIFT VOOR ANTIEKE CULTUUR / ORGAAN VAN HET NEDERLANDS KLASSIEK VERBOND

HERMENEUS

Redactie
J. De Bie
H.L. van Gessel
M.C.E. van Kassen
W. Kassies
B. Luijken
L.B. van der Meer
R.Th. van der Paardt
H.W.A. van Rooijen-Dijkman
J.M. Schuring

Redactiesecretariaat
B. Luijken
Julianalaan 30
2051 JR Overveen
tel. 023-260818
(buiten werktijden)

Redactieraad
G.J.M. Bartelink
A.M. Harder
A.D. Leeman
C. Matheeussen
P.A. Meijer
H.W. Pleket
C.M. Stibbe

Vormgeving
Ton Ellemers

Grafische verzorging
Ter Burg Offset
Postbus 272
1800 AG Alkmaar

Ledenadministratie, abonnementen en advertenties
Zie laatste pagina van dit nummer.

Losse nummers
Verkrijgbaar bij Ter Burg Offset.
Gewone nummers *f* 10,–.
Themanummers met extra omvang *f* 17,50 excl. portokosten.

In geval van misdruk kan een nieuw exemplaar aangevraagd worden bij Ter Burg Offset, tel. 072-152222.

INHOUD

153 Over de auteurs van de bijdragen

154 Verborgen waarnemingen
Aristoteles' ontnuchterende visie op dromen
Philip van der Eijk

161 Julianus de Afvallige
Ficta et facta
H.C. Teitler

168 Aesopus in Japan
Een zeventiende-eeuwse best-seller?
Ivo Smits

173 Een merkwaardige humanist
Nicolaes Cleynaerts (1493-1542)
J. Tulkens

180 Pindarus
Vijfde Nemeïsche Ode
I.L. Pfeijffer

189 Bolvormige goden
Cicero, De Natura Deorum I, 18-24
Vincent Hunink

192 Een curieuze opgraving
C.M. Stibbe

197 Een brief aan Propertius
C.H.O.M. von Winning

198 Boeken

202 Klassieke Agenda

205 Verbondsnieuws

208 Puzzels

Omslagafbeelding:
Julianus op een gouden munt uit Thessaloniki.

Aanwijzingen voor auteurs
zie achterin dit nummer

Bolvormige goden
Cicero, De Natura Deorum 1, 18-24

Vincent Hunink

Bestaan er goden? En zo ja, wat doen ze dan? Bemoeien ze zich met het menselijk reilen en zeilen? Zorgen ze voor de mens? Zulke vragen waren in de Romeinse godsdienst ongebruikelijk. Een Romeins burger werd geacht op de juiste tijd de juiste rituelen te volbrengen. Geloof en geweten hadden daar weinig of niets mee te maken. Toch werd er wel over zulke vragen gediscussieerd, met name onder filosofen.

In zijn filosofische werk *De Natura Deorum* (geschreven in 45 v.Chr.) zet Cicero de theologische opvattingen van enkele antieke denkrichtingen tegenover elkaar: de Epicureërs, de Stoïci en de Academici. In het boek zijn deze scholen vertegenwoordigd door respectievelijk Velleius, Balbus en Cotta.

De Natura Deorum opent met een uitvoerige inleiding van Cicero over zijn filosofische activiteiten in het algemeen en op deze dialoog in het bijzonder (c.1-17). De rest van boek 1 is gewijd aan de Epicureïsche godenopvattingen. In c.18-56 geeft Velleius harde kritiek op de godenleer van vrijwel alle filosofen uit de Griekse geschiedenis. In de nu volgende capita (c.18-24) trekt hij flink van leer tegen de volgens hem absurde opvattingen van Stoïci en Platonisten. Zoals te verwachten valt, deelt de schrijver Cicero de opvattingen van zijn personage Velleius niet. In het tweede deel van boek 1 (c.57-124) zal Velleius er op zijn beurt genadeloos van langs krijgen in de kritiek van Cotta[1].

Toen begon Velleius zijn betoog. Dat deed hij heel stellig, zoals gebruikelijk bij mensen uit die school, want hij was voor niets zo bang als dat hij de indruk zou wekken ergens over te twijfelen: het was of hij zó uit de vergadering der Goden en de Epicureïsche *tussenwerelden*[2] kwam!

'Luister dan', zei hij. 'Ik zal het niet hebben over onbenullige en bij elkaar gefantaseerde ideeën - dus niet over de constructeur en bouwer van het heelal, de God in de *Timaeus* van Plato, en niet over die oude waarzegster, de Stoïsche *Pronoia*, die we in het Latijn Voorzienigheid kunnen noemen, en ook niet over een met ziel en bewustzijn begiftigd heelal, die bolvormige, brandende, ronddraaiende God: dat zijn allemaal bizarre beelden en rariteiten die niet passen in filosofische redenaties maar in dromen.

(19) Want met welke geestesogen heeft jullie Plato dat enorme model kunnen zien waarnaar hij de wereld door de Godheid laat bouwen en optrekken? Wat voor bouwmethode, wat voor werktuigen en hefbomen en steigers, wat voor knechten waren er bij zo'n enorm project? Hoe konden lucht, vuur, water en aarde luisteren en zich schikken naar de wil van de architect? En waar komen die vijf patronen[3] vandaan die de basis vormen van al het andere en precies de goede vorm aannemen om tot de ziel door te dringen en gewaarwordingen teweeg brengen?

Het zou te ver voeren om alle details te bestrijden. Ze lijken meer producten van de fantasie dan van wetenschappelijk onderzoek. (20) Maar dit spant wel de kroon: deze man stelt de wereld voor als iets dat ontstaan en vrijwel handgemaakt is, maar zegt dan bovendien dat zij onvergankelijk zal zijn. Kun je aannemen dat iemand ook maar gesnuffeld heeft aan de natuurfilosofie (dat wil zeggen de leer van de natuur) als hij beweert dat iets wat is ont-

staan, eeuwig kan zijn? Want welke samenstelling kan niet ontbonden worden? Wat heeft er wel een begin, maar geen einde?

Als die *Pronoia* van jullie, Lucilius, dezelfde is, dan heb ik dezelfde vragen als daarnet, dus over de knechten en de steigers, de algehele indeling en opbouw van het hele werk. Als zij iets anders is, waarom heeft zij dan een sterflijke wereld gemaakt, en geen onvergankelijke zoals de God van Plato?

(21) Aan beiden zou ik graag de vraag voorleggen waarom die bouwers van de wereld opeens zijn opgestaan na eeuwenlang slapen. Want het is niet zo dat als er nog geen wereld was, er ook geen eeuwen waren! (Ik bedoel nu niet 'eeuwen' die bestaan uit een aantal dagen en nachten in jaarlijkse cycli. In die zin konden eeuwen natuurlijk niet tot stand komen zonder de beweging van het firmament. Er was echter vanaf oneindig ver terug in het verleden een soort eeuwigheid die niet in vaste tijdsperioden werd gemeten, maar waarvan het wezen toch begrepen kan worden in termen van extensie. Het is namelijk niet eens voorstelbaar dat er ooit een periode was dat tijd niet bestond.) (22) Mijn vraag is dus, Balbus, waarom jullie *Pronoia* heel die onafzienbare tijdsspanne heeft geluierd. Had ze soms geen zin in inspanningen? Maar die raken een God niet, en waren hier ook niet aan de orde, aangezien de goddelijke macht gehoorzaamd werd door alle elementen: hemel, vuur, aarde en zee. Waarom zou een God eigenlijk verlangen opvatten om een wereld op te tuigen met sterretjes en lichtjes, net als een aediel? Als het was om zelf beter te wonen, dan had hij in de oneindige tijd daarvóór blijkbaar in het donker gewoond, net als in een oud krot! Of moeten we soms aannemen dat hij sindsdien behagen schepte in de variatie waarmee we hemel en aarde getooid zien? Hoe kan een God aan zoiets genoegen beleven? En als hij het kan, dan had hij het toch niet zo lang zonder kunnen stellen!

(23) Of is dat alles door de Godheid ingericht ten behoeve van de mens, zoals jullie meestal zeggen? Ten behoeve van de wijzen misschien? Dan is heel die geweldige onderneming opgezet voor slechts een paar mensen. Ten behoeve van de dommen dan? In de eerste plaats had de Godheid geen reden om slechte mensen weldaden te bewijzen. En verder, wat zou hij er dan mee hebben bereikt? Alle domme mensen immers zijn er zonder twijfel ellendig aan toe, vooral omdat ze dom zijn (is er iets ellendigers dan domheid?) Bovendien is er veel leed in het leven, dat de wijzen wel weten te verzachten en af te wegen tegen de aangename kanten, maar dat voor domme mensen zowel onvermijdelijk als onverdraaglijk is.

Degenen die beweren dat de wereld zelf met leven en wijsheid is begiftigd, hebben volstrekt niet begrepen welke vorm een redelijk,levend wezen kan krijgen. Daarover zal ik straks wat meer zeggen, maar voor het moment slechts dit: (24) ik ben verbaasd over de traagheid van begrip bij mensen die zich een levend en onsterfelijk wezen als 'bolvormig' voorstellen, omdat dat volgens Plato de mooiste vorm is. Welnu, ik vind die van een cilinder, of een kubus, een kegel of een piramide mooier!

En wat voor leven schrijft men aan die bolvormige God toe? Welnu, dat hij roteert met een snelheid die zo hoog is dat we het ons niet eens meer kunnen voorstellen. Ik zie niet in, hoe daarin plaats kan zijn voor een standvastige geest en een gelukkig leven. En bovendien: als zich bij ons iets manifesteert in ons lichaam, zelfs in een heel klein deel, dan hebben we er last van; waarom zou datzelfde dan niet gelden voor een Godheid? De aarde is stellig, als deel van de wereld, deel van de God. Maar we zien dat uitgestrekte gebieden op aarde onbe-

woonbaar en woest zijn: een deel ervan is verzengd door de inwerking van de zon, en een ander deel verstijfd door sneeuw en ijs en langdurige afwezigheid van de zon. Dat zijn delen van de wereld, en als de wereld God is, moeten we dus aannemen dat de ledematen van de God gedeeltelijk verbrand en bevroren zijn.'

NOTEN

1. Het hier vertaalde fragment maakt deel uit van een volledige vertaling van *De Natura Deorum:* Cicero, *De Goden,* vertaald door Vincent Hunink, (Athenaeum, Polak & Van Gennep) Amsterdam 1993 (te verschijnen).

2. *tussenwerelden:* de *intermundia,* tussenruimten tussen de werelden, waarin volgens Epicurus de Goden verbleven.

3. *patronen:* piramide, kubus, octohedron, dodecahedron en eicosihedron, volgens Plato de elementaire vormen horend bij vuur, aarde, lucht, aether en water.